

Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi

<http://kutuphane.uludag.edu.tr/Univder/uufader.htm>

Atatürk'ün Öğrenim Gördüğü Manastır Vilâyeti'nde Eğitim*

Muammer DEMİREL, Fatma KAYA DOĞANAY

*U.Ü. Eğitim Fak, Sosyal Bilgiler ABD, A.Ü., K.K. Eğitim Fak., Tarih Eğitimi ABD
mudemirel@yahoo.com, fatmaky@atauni.edu.tr*

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Atatürk'ün fikrî gelişiminde büyük etkisi görülen Manastır vilâyetindeki eğitim kurumlarını, bunların gelişimlerini ve bölgeye yaptıkları katkıları ortaya koymaktır. Çalışmada, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden alınan belgeler, devlet ve vilâyet salnâmeleri ve telif eserler kaynak olarak kullanılmıştır.

Osmanlı Devleti, modernleşme sürecine girdiğinde eğitim kurumları da bu durumdan nasibini almış ve batılı tarzda mektepler açılmıştır. Aynı zamanda devlet, bu eğitim kurumlarına devletin geleceğini kurtarma görevini vermiştir. Amaç gerçekleşmemişse de bu okullarda eğitim gören Atatürk, Türk Milleti'nin büyük kurtarıcısı olmuştur. 1845 yılında ordu merkezlerinde askerî idâdi açılmaya karar verilmiştir. Bu karardan sonra Manastır merkezinde Rumeli Ordu-ı Hümâyûnu'na mensup Mekteb-i İdâdi-i Şâhâne açılmıştır. Taşrada rüşdiye mekteplerinin yayılmasına karar verildiğinde 2 Temmuz 1853 (H. 24 N 1269) tarihinde seçilen 25 yerden biri de Manastır olmuştur. Böylece Manastır vilâyeti genelindeki rüşdiye mektepleri yayılmaya başlamış ve 5 Aralık 1885'te mülki idâdi mektebi açılmıştır. Yine vilâyette medreseler, Gayrimüslim ve yabancı okullar da eğitim-öğretim yapmaktadırlar.

* Bu makale, 7. Uluslararası Atatürk Kongresi'nde sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

Atatürk'ün Askeri İdâdiye girdiği 1895 (R. 1311/1312) yılında Manastır vilâyetinde 2 mülki idâdi, 1 askerî idâdi, 1 askerî rüşdiye, 15 erkek ve 1 kız rüşdiyesi bulunmaktadır. Daha sonraki yıllarda sayı giderek artmış ve Makedonya'nın merkezi konumunda olan Manastır, Osmanlı yönetiminden çıktığı 1912 yılına kadar eğitim kurumlarıyla ve fikri yapısıyla önemli devlet adamları yetiştirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, Manastır, Eğitim, Mektep.

Education in and the Province of Bitola Where Atatürk Were Trained

ABSTRACT

The aim of this study is to put forward Bitola (Manastır), which had a strong influence on the intellectual development of Atatürk, and the education institutions in the province of Bitola, the development of them and their contributions to the region. In this study, documents obtained from the Ottoman Archives, state and province annuals and copyright works will be used as sources.

When the Ottoman Empire began the process of modernization, educational institutions had their share of this case and western-style schools were opened. Also, the state commissioned these education institutions to save the future of the empire. Although the target could not be achieved, Atatürk, who was educated in these schools, became an important liberator of the Turkish Nation. Military High Schools were decided to be opened in the army centers in 1845. After this decision, *Mekteb-i İdâdi-i Şahane*, which was connected to *Rumeli Ordu-ı Hümâyûnu*, was opened in the center of Bitola. When it was decided to open secondary schools (Rüşdiye) in the provinces, Bitola was between 25 places chosen on the 2nd of July (Hijri calendar-24 N 1269). Thus, secondary schools spread around the province of Bitola and a civilian secondary school was opened on the 5th of December in 1885. At the same time, madrasahs, schools for foreign ersandnon-Muslims in the province continued education.

There were 2 civilian high schools, 1 military high school, 1 military secondary school, 15 secondary school for males and 1 secondary school for females in the province of Bitola in 1895 (R. 1311/1312) when Atatürk attended the military secondary school. In the following years, the number of schools were increasingly raising and Bitola, which was a center for Macedonia, with its educational institutions and intellectual life, educated important statesmen until 1912 when it separated from the Ottoman Empire.

Key Words: Atatürk, Manastır, Education, School.

GİRİŞ

Osmanlı Devleti, modernleşme sürecine girdiğinde eğitim kurumları da bu durumdan nasibini almış ve batılı tarzda mektepler açılmıştır. Bu mektepler ilk olarak askerî alanda görülmüş daha sonra bunları mülkî mektepler olan rüşdiyeler, idâdileri, iptidailer, sultanî ve darülmuallimin takip etmiştir. Aynı zamanda bu eğitim kurumlarına devletin geleceğini kurtarma görevi yüklenmiş, amaç gerçekleşmemişse de bu okullarda eğitim gören Atatürk, Türk Milleti'nin büyük kurtarıcısı olmuş, Ali Fethi Okyar gibi arkadaşları da bu yolda büyük hizmetlerde bulunmuştur. Atatürk, Ali Fethi Okyar, Manastır Askeri İdâdisi'nde eğitim görmüşler ve bu eğitim onların fikir hayatlarının şekillenmesinde büyük bir öneme sahip olmuştur.

Manastır, idari sistemde zaman zaman farklı eyalet ve vilâyetler içerisinde gösterilmiştir. 1867'de Selanik Eyaleti'ne bağlanmış, 1873'de tekrar vilâyet haline getirilmiştir. Tarihsel süreç içerisinde Manastır idari sınırlarında çeşitli değişiklikler söz konusu olmuştur.¹ Bu çalışmada özelden Manastır livasında genelde ise Manastır vilâyetinde bulunan mektepler ve gelişim durumları ele alınmıştır.

A- MANASTIR LİVASI ASKERİ İDÂDİ MEKTEPLERİ

1. Manastır Askerî İdâdisi

1845 yılında İmparatorluk'taki ordu merkezlerinde askerî idâdi açılmasına karar verilmiştir.² Bu karardan sonra Manastır merkezinde Rumeli Ordu-ı Hümâyûnu'na mensub Mekteb-i İdâdi-i Şahane açılmıştır. Bu mektebin açılış tarihi 1847 (H. 1263)'dir ve 70 öğrencisi bulunmaktadır.³

1862/1863 (H. 1279) yılında 80 öğrencisi olan okulun öğretim kadrosu sınırlıdır.⁴

¹ Mucize Ünlü, *Manastır Vilayeti'nin İdari ve Sosyal Yapısı*, (Yayımlanmamış Y. Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 1996, s. 6.

² Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, Osmanbey Matbaası, İstanbul 1942, C. 2, s. 356.

³ Cahit Yalçın Bilim, *Türkiye'de Çağdaş Eğitim Tarihi (1734-1876)*, T.C. Anadolu Üniversitesi Yay., Eskişehir 2002, s. 92.

⁴ *Salname-i Devlet-i Osmaniye*, 1279, s. 71.

Tablo 1: Manastır Askeri Rüşdiyesi 1862-1863 yılı öğretim kadrosu

Kaymakam Halil Bey	Müdür
Yüzbaşı Selami Efendi	Ders Nazırı ve Riyaziye ve Coğrafya Hocası ⁵
Kolağası Ali Efendi	Resim Hocası
Şerif ve Selim Efendiler	Arabî Hocaları
Osman Efendi	Farişi Hocası
İsmail Efendi	Kâtip ve İnşa ve Rika Hocası

1863/1864 (H. 1280) yılında öğretim kadrosunda değişiklik olmamış yalnız mektep müdürü Kaymakam Ahmed Bey olmuştur.⁶ 1864/1865 (H. 1281)'te ise öğretim kadrosu yine değişmemiştir.⁷ 1865/1866 (H. 1282)'da Mektep müdürü Binbaşı Selami Efendi olmuştur. Riyaziye hocası Kolağası Tahsin Efendi ve Resim hocası Kolağası Ahmed Efendi'dir. Öğrenci sayısı da bu sene 80'den 97'ye yükselmiştir.⁸ 1866/1867 (H. 1283)'de ise ikinci riyaziye hocası karşımıza çıkmıştır. Bu hoca Mülazım-ı evvel Emin Efendi'dir. Yine ilk defa Lisan hocası olarak Mülazım-ı evvel Mustafa Tahir Efendi görölmektedir. Coğrafya ve Tarih-i Osmanî hocası Mülazım-ı evvel Abdullah Efendi'dir. Arabî hocaları da evvel ve sâni olarak ikiye ayrılmıştır. Arabî hoca-i evveli müderrisinden Şerif Efendi, hoca-i sâni ise müderrisinden Selim Efendi'dir. Dâhiliye yüzbaşılığı hizmetinde ise Hüseyin Ağa istihdam edilmiştir. Diğer askeri idâdilere bakıldığında ise ilk defa bu sene yabancı lisan hocalarının olduğu görölmüştür. Kâtiplik görevi de yoktur.⁹ 1871/1872 (H. 1287) yılında öğrenci sayısı 100'ü bulmuştur.¹⁰

Atatürk, Selanik Askeri Rüşdiyesi'nden mezun olunca eğitimine İstanbul'da devam etmek istemektedir. Fakat sınav mümeyyizlerinden Hasan Bey'in tavsiyesiyle Manastır Askerî İdâdisi'ne gitmeye karar vermiştir.¹¹ Mustafa Kemal, 1895 yılında Manastır Askeri İdâdisi'ne kaydolmuştur.¹²

⁵ Kaynaklarda eğitimciler yazılırken bir kısmı hoca bir kısmı muallim olarak yazıldığından yazılan ifade aynen kullanılmıştır.

⁶ *Salname-i Devlet-i Osmaniye*, 1280, s. 84-85.

⁷ *Salname-i Devlet-i Osmaniye*, 1281, s. 81-82.

⁸ *Salname-i Devlet-i Osmaniye*, 1282, s. 63.

⁹ *Salname-i Devlet-i Osmaniye*, 1283, s. 67.

¹⁰ *Salname-i Devlet-i Osmaniye*, 1287, s. 109.

¹¹ Abdurrahman Çaycı, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk Milli Bağımsızlık ve Çağdaşlaşma Önderi (Hayatı ve Eserleri)*, AKDTYK Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2002, s. 10

¹² Salih Omurtak, Hasan Ali Yücel, İhsan Sungu, Enver Ziya Karal, Faik Reşit Unat, Enver Sökmen, Uluğ İğdemir, "Atatürk", *MEB İslâm Ansiklopedisi*, I, 719.

Mustafa Kemal'in kaydolduğu 1895/1896 (H. 1313) eğitim oğretim yılında Manastır Vilâyet Salnamesi'ne göre, Okulun oğretim kadrosu oldukça gelişmiştir.¹³

Tablo 2: Manastır Askeri İdadisi 1895/1896 yılı oğretim kadrosu

Binbaşı Ahmed Efendi	Müdüş
Alay Emini Mehmed Asım Efendi	Münşeat Hocası
Kolağası Hasan Adli Efendi	Lisan Hocası
Kolağası Yahya Efendi	Riyaziye Hocası
Kolağası Mehmed Tevfik Efendi	Tarih Hocası
Alay Kâtibi Âdem Efendi	Kâtıp
Yüzbaşı Halid Efendi	Riyaziye Hocası
Yüzbaşı Abdulhalim Efendi	Coğrafya Hocası
Yüzbaşı Orhan Efendi	Lisan Hocası
Yüzbaşı Mehmed Ali Efendi	Resim Hocası
Mülazım-ı Evvel Osman Efendi	Jimmastik Hocası
Yüzbaşı İsmail Efendi	Dâhiliye Zabiti
Mülazım-ı Evvel Talat Efendi	Dâhiliye Zabiti
Mülazım-ı Evvel Mahmud Selim Efendi	Dâhiliye Zabiti

Burada değerli hocalardan eğitim aldıktan sonra 1898 yılında yapılan sınavların sonucunda her dersten tam not alarak 54 mevcutlu üçüncü sınıfı ikinci sırada bitirerek mezun olmuştur. Fakat birinci sıradaki oğrenci ile notları aynıdır.¹⁴

Atatürk'ün mezun olduğu yılda Manastır Askeri İdadisi'nde 245 oğrenci olup oğrencileri yatılıdır. 1895/1896 oğretim yılı programına göre, Manastır Askeri İdadisi programı ve eğitim kadrosunda kısmî değişmeler olduğu görölmektedir.¹⁵

¹³ *Manastır Vilayeti'ne Mahsus Salname*, H. 1313/6, s. 88.

¹⁴ Ali Güler, *Atatürk Soyru Ailesi ve Öğrenim Hayatı*, Kara Harp Okulu Basımevi, Ankara 2002, s. 109.

¹⁵ *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1317*, s. 1386-1387.

Tablo 3: Manastır Askeri İdadisi'nin 1898/1899 (R. 1314-1315) öğretim yılı kadrosu.

Öğretim Kadrosu	Verilen Dersler
Binbaşı Ali Efendi	Müdür
Kolağası Tevfik Efendi	Tarih Muallimi
Alay Kâtibi Âdem Vasfi	Umur-ı Hesabiye Memuru
Yüzbaşı Abdülhalim Efendi	Coğrafya ve Kozmoğrafya Muallimi
Yüzbaşı Kemal Efendi	Fransızca Öğretmeni
Yüzbaşı Faik Efendi	Cebir ve Müsellesat (Matematik ve Üçgen) Muallimi
Mülazım-ı Evvel Osman Efendi	Jimnastik Muallimi
Mülazım-ı Evvel Âdem Kemal Efendi	Resim Muallimi
Mülazım-ı Evvel Mehmed Nuri Efendi	Dâhiliye Zabiti
Mülazım-ı Sâni Süleyman Efendi	Dâhiliye Zabiti
Mülazım-ı Sâni Ömer Fikri Efendi	Dâhiliye Zabiti
Münhaldır	Dâhiliye Zabiti
Münhaldır	Hendese ve Makine Muallimi
Hacı Zühdü Efendi	İmam

Atatürk'ü İdâdi öğretim kadrosu içerisinde en fazla Tarih Muallimi Mehmet Tevfik ve Kitabet Muallimi Mehmet Asım Efendi etkilemiştir. Mehmet Tevfik, Atatürk'e hürriyet aşkını, tarih ve kültür bilincini aşılamıştır. Mehmet Asım Efendi, Atatürk'te oluşan şiir merakının önüne geçerek askerlik mesleğini en iyi şekilde öğrenmesini sağlamıştır.¹⁶

¹⁶ Faik Reşit Unat, "Atatürk'ün Öğrenim Hayatı ve Yetiştığı Devrin Millî Eğitim Sistemi", *Belleten*, C. XXVII, Sayı 108, Ekim 1963, s. 614-615.

Resim 1: Atatürk'ün Eğitim Górdüđü Manastır Askeri İdâdisi'nin Cepheden Görünüşü (Ekim 2011).

Resim 2: Manastır Askeri İdâdisi'nin İç Avlusu (Ekim 2011)

2. Manastır Askerî Rüşdiyesi

Mülkî rüşdiye öğrencilerinin daha çok kalemlere memur olmak istemeleri ve başka üst mektepleri tercih etmesi üzerine askerî mekteplere öğrenci hazırlamak üzere askerî rüşdiye mektepleri düşünölmüştür. İlk askerî rüşdiye mektebi, Süleyman Paşa'nın Mekâtib-i Askeriye Nazırlığı zamanında 1856'da Paris'e gönderilen öğrenciler için kurulan Mekteb-i Osmanî'nin lağvından sağlanan ödenekle 1875'te açılmıştır.¹⁷ Manastır Askerî Rüşdiye Mektebi ilk açıldığı yıl 245 öğrenciye sahiptir.¹⁸

Atatürk'ün arkadaşlarından Ali Fethi Okyar, İbtidâi Numûne Mektebi'ni bitirdikten sonra Manastır Askerî Rüşdiye mektebine girmiştir. 1894 yılında da Manastır Askerî İdâdisi öğrencisi olmuştur.¹⁹ Manastır Askerî Rüşdiyesi'nin 1895/1896 (H. 1313) Manastır Vilâyet Salnamesi'ne göre öğretim kadrosu oldukça geniştir.²⁰

Tablo 4: 1895/1896 (H. 1313) Manastır Vilâyet Salnamesi'ne göre öğretim kadrosu

Kolağası Tevfik Efendi	Müdür
Hacı İbrahim Efendi	Arabî Hocası
Yahya Efendi	Arabî Hocası
İsmail Rahmi Efendi	Farisi Hocası
Salih Efendi	Kavaid-i Osmanî Hocası
Yüzbaşı Tahir Efendi	Coğrafya Hocası
Yüzbaşı Mehmed Faik Efendi	Riyaziye Muallimi
Mülazım-ı Evvel Receb Efendi	Fransızca Lisan Muallimi
Mehmed Malik Efendi	Hüsn-i Hat Muallimi
İbrahim Efendi	İmla Muallimi
Yüzbaşı Âdem Kamil Efendi	Resim Muallimi
Yüzbaşı Emin Efendi	Dâhiliye Zabiti
Mülazım-ı Evvel Abdi Efendi	Dâhiliye Zabiti
Mülazım-ı Evvel Hamza Efendi	Dâhiliye Zabiti

¹⁷ Faik Reşit Unat, *Türk Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, MEB Yay., Ankara 1964, s. 44.

¹⁸ Mehmet Z. İbrahimgil, "Manastır'da Osmanlı Dönemi Türk Eğitim Yapıları ve Atatürk'ün Okuduğu Askerî İdadî" *Atatürk ve Manastır Sempozyumu Bildiriler 12-13 Ekim 1998*, Gazi Üniversitesi Rektörlüğü 1999, s. 117.

¹⁹ İhsan Sabri Balkaya, *Ali Fethi Okyar (29 Nisan 1880-7 Mayıs 1943)*, AKDITYK Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2005, s. 5.

²⁰ *Manastır Vilayeti'ne Mahsus Salname*, H. 1313/6, s. 89.

1897-1898 (R. 1313-1314) öğretim yılında Manastır Askerî Rüşdiyesi'nde 165'i yatılı ve 400'ü gündüzlü olmak üzere toplam 565 öğrenci vardı.²¹

B- MANASTIR LİVASI MÜLKÎ (SİVİL) MEKTEPLERİ

1839 yılında ilk rüşdiye mektepleri maarif tarihimizde yerini almıştır. Bu ilk rüşdiye mektepleri Mekteb-i Maarif-i Adlî ve Mekteb-i Ulûm-ı Edebiye-i Adlî olmuştur. Bu mektepleri 1847'de Kemal Efendi tarafından açılan Davud Paşa Rüşdiye Mektebi takip etmiştir. Rüşdiye mektepleri İstanbul'da sayıca arttığında ve başarıları görüldüğünde taşrada da yayılmasına karar verilmiştir. Bu arada kızların eğitimi konusu da unutulmamış ve 1859'da Sultanahmed'de Cevri Kalfa İnas Rüşdiyesi açılmıştır.²²

1869 tarihli Maarif-i Umûmiye Nizamnâmesi, Osmanlı eğitimini yeni bir sisteme kavuşturmuş ve mektepleri belirli kurallar çerçevesine almıştır. Bu Nizamname'yle birlikte idâdi terimi bir orta öğretim kurumunun ismi olarak ortaya çıkmış ve böylece müstakil olarak bir ortaöğretim kademesini oluşturmuştur.²³ Bunun için de 4 yıllık rüşdiyelerin üstünde, öğretim süresi 3 yıl olacak ve sancak merkezlerinde idâdi adı altında bir okul açılması kararlaştırılmış fakat hemen uygulamaya geçilememiştir.²⁴

Maârif Nizamnâmesi'nde hemen açılmaları öngörülen idâdiler, 1874 tarihine kadar açılmamıştır. Bu gecikmeye sebep olarak, maddi imkânsızlıklar ve öğretmen yokluğu gösterilebilir. Fakat idâdilerin biran önce açılması istenmiştir. 7 Ocak 1874 (H. 17 Za 1290)'te irâdenin çıkması üzerine²⁵ Bezmiâlem Valide Sultan tarafından açılan Dârülmaârif, idâdi mektebi olmuştur.²⁶ Taşrada ise Mora Yenişehir'de ilk idâdi açılmıştır. Fakat taşrada maddi yetersizlik yüzünden istenilen idâdilerin açılmaması üzerine 29 Ocak 1890 (R. 17 Kanûn-ı Sâni 1305) tarihinde idâdi mektebi bulunan

²¹ *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1316*, s. 1189.

²² Geniş bilgi için bkz. Muammer Demirel, "Türk Eğitim Modernleşmesinde Rüşdiye Mektepleri", *Türkler*, XV, ss. 44-60; Fatma Kaya Doğanay, *Tanzimât'tan Cumhuriyet'e Rüşdiye Mektepleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2011.

²³ Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, T.T.K Yay., Ankara 1999, s. 115.

²⁴ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, Pegem A Matbaası, Ankara 2004, s. 153.

²⁵ Fatih Demirel, *Mekteb-i İdâdi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2010, s. 15.

²⁶ H. Ali Yücel, *Türkiye'de Orta Öğretim*, Kültür Bakanlığı Yay., İstanbul 1938, s. 4.

yerlerdeki rüşdiyeler lağvedilerek ödeneklerinin idâdi mektepleri ödeneğine ilave edilmesi kararlaştırılmış ve üç gün sonra irâde çıkartılmıştır. Böylece idâdilerle rüşdiyeler birleştirilmiştir.

Liva merkezlerinde bulunan idâdiler beş, vilâyet merkezlerindeki idâdiler ise yedi yıllık olmuştur. Rüşdiyeler ise bu mekteplerin ilk üç sınıfını oluşturmuştur.²⁷

1. Sivil Rüşdiye Mektepleri

a) Manastır Rüşdiyesi

Rüşdiyelerin ülkeye yayılması için çalışmalara devam edilmiş ve 2 Temmuz 1853 (H. 24 N 1269) tarihinde ülke genelinde 25 yeni rüşdiye açılması kararı çıkmıştır. Rumeli tarafında Manastır, seçilen 25 yerden biridir. Rüşdiye mekteplerinin karşılıkları ise hazine-i celile mevkufâtından ve (öncelikle) memur maaşlarından kesilen yüzde iki tenzilâtle sağlanacaktır.²⁸ Bu yerlere yazılar gönderilerek oralarda rüşdiye mekteplerine uygun mahaller olup olmadığı soruşturulmuştur.²⁹

8 Haziran 1855 (H. 22 N 1271) tarihine kadar planlanan 25 mektepten sadece bir tanesi Tekfurdağı'nda açılmıştır. Geri kalan 24 mektepten önemlerine binaen Tırhala, İşkodra, Yanya, Delvine ve Manastır taraflarında birer rüşdiye mektebi açılması ve buralara bir muallim ve muînin merkezden gönderilmesi kararı alınmıştır.

Buralara gidecek hocalara gerekli kitaplar ve talimâtlar detaylarıyla verilmesi kararlaştırılmıştır. Fakat hocaları tayin olundukları mekteplere ulaştırarak ve mekâtib-i umûmiyeyi teftiş edecek, tahsil usûllerini İstanbul mektepleri usûlüne koyacak ve mekteplere rağbeti artırmak üzere Mekâtib-i Umûmiye Nezâreti memurlarından bir kişi seçilecektir. Bir önceki sene Selanik eyaletiyle Manastır ve Ohri sancaklarında bulunmuş olan Mekâtib-i Umûmiye Nâzır Muavini Vehbi Efendi, 10.000 nüsha elifbâ cüzüyle çeşitli risâleyi halka dağıtmış ve halkın memnuniyetini kazanmıştır.

Yapılan yazışmalar sonucunda Manastır'da mektep olarak seçilen binanın tamir edilerek masrafı vakıflarına havale edilmesi kararlaştırılmıştır.³⁰ Manastır ve diğer yerlerde açılan rüşdiyeler için masarif-

²⁷ F. Demirel, *Age.*, s. 50, 54.

²⁸ Mahmud Cevad, *Maârif-i Umûmiye Nezâreti Tarihçe-i Teşkilât ve İcraatı*, (Haz. Mustafa Ergün ve diğerleri), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002, s. 59.

²⁹ *BOA, A. MKT. MHM*, 756/6, 7 L 1269.

³⁰ *BOA, İ. MVL*, 333/14308, 22 N 1271.

i müteferrikalarına yıllık 2.000 kuruş tahsisat verilmiş ve bunun mahalli mal sandıklarından karşılanmasına irâde çıkarılmıştır.³¹

Manastır Rüşdiyesi'nin varlığına 1857/1858 (H. 1274) yılında tesadüf edilmiştir.³² 1858/1859 (H. 1275)'da bu rüşdiyenin muallimi Müderrisinden Ahmed Şükrü Efendi'dir.³³ Fakat 1863 (H. 1280)'te rüşdiyenin riyaziye ve rika hocaları bulunmamaktadır. Bu sorunu çözmek için İdâdi Mektebi riyaziye ve rika muallimlerinin haftada bir gün rüşdiyede ders vermeleri kararlaştırılmıştır.³⁴

1871/1872 (H. 1288) yılında Manastır Rüşdiyesi'nin öğrenci sayısı 112'dir.³⁵ Açıldığından itibaren ilk olarak 1874/1875 (H. 1291)'te muallim-i evvel değişmiş ve Hüseyin Sarim Efendi olmuştur. Bu sene de öğrenci sayısı 110'dur.³⁶ 1875/1876 (H. 1292)-1887/1888 (H. 1305) yılları arasında en yüksek öğrenci sayısı 1885/1886 (H. 1303)'da 138 olarak görülmüştür.³⁷

Bu mektebe yeni bir Fransızca muallimi atanmak istenmiş ve seçilen kişinin hangi okullardan mezun olduğu sorulmuştur. Tayin edilmek istenen Receb Efendi, Manastır Mekteb-i İdâdi-i Askerisi'nde tahsil etmiş ve oradan Mekteb-i Harbiye-i Şahane'ye nakil edilerek R. 15 Haziran 1302 tarihinde bu mektepten mezun olduğu anlaşılmıştır.³⁸

1890/1891 (H. 1308) tarihli Manastır Vilâyeti Salnamesi'ne göre bu mektep mülkî idâdiye katılmıştır.³⁹

b) Pirlepe Rüşdiyesi

1870/1871 (H. 1287) tarihinde açılmış olan Pirlepe Rüşdiyesi Muallim-i evveli Cafer Efendi'dir.⁴⁰ 1871/1872 (H. 1288) yılında öğrenci sayısı 55 olarak tespit edilmiştir.⁴¹ 1872/1873 (H. 1289)- 1887/1888 (H. 1305) yılları arasında en yüksek öğrenci sayısı 1885/1886 (H. 1303)'da 124 olarak görülmüştür.⁴² Bu rüşdiyede uzun yıllar Cafer Efendi görev yapmıştır.

³¹ BOA, İ. MVL, 355/15495, 21 N 1272.

³² Salname-i Devlet-i Osmaniye, 1274, s. 131.

³³ Salname-i Devlet-i Osmaniye, 1275, s. 93.

³⁴ BOA, A. MKT. MHM, 270/96, 7 S 1280.

³⁵ Salname-i Devlet-i Osmaniye, 1288, s. 140-143

³⁶ Salname-i Devlet-i Osmaniye, 1291, s. 210-211.

³⁷ Salname-i Devlet-i Osmaniye, 1303, s. 332.

³⁸ BOA, MF.MKT, 116/56, 23 B 1307.

³⁹ Manastır Vilayetine Mahsus Salname, H. 1308/2, s. 246.

⁴⁰ Salname-i Devlet-i Osmaniye, 1287, s. 123-125.

⁴¹ Salname-i Devlet-i Osmaniye, 1288, s. 140-143

⁴² Salname-i Devlet-i Osmaniye, 1303, s. 332.

1892 (H. 1310)'de bu rüŖdiyenin eğitimi konusunda Ŗikâyetler mevcuttur. Buna göre bu rüŖdiye mektebinin muallimleri ve hademesinin 25 senedir burada görev yaptığını fakat talebeye bir yarar sağlamadığı ifade edilmiştir. Pirlepe Gayrimüslim mektepleri ilerleme gösterirken İslam çocukları ibtidâî mektebi talebelerinin seviyesindeki sorulara cevap verememektedir.⁴³ Bu Ŗikâyetler ve eğitime yakışmayacak hallerinden dolayı 1895 (H. 1313) yılında Cafer Efendi azledilmiş ve yerine Darümuallimin-i RüŖdiye mezunlarından Silistreli Hilmi Efendi tayin edilmiştir.⁴⁴

Pirlepe RüŖdiyesi Cafer Efendi muallim-i evvelikten azledildikten sonra yerine tayin edilen Hilmi Efendi göreve gelmemiş ve uzun yıllar bu görev boş kalmıştır. 1898/1899 (R. 1315-1316) öğretim yılında okulun 91 öğrencisi vardır.⁴⁵

c) Ohri RüŖdiyesi

1864/1865 (H. 1281) tarihinde açılmış olan Ohri RüŖdiyesi'nin Muallim-i evveli Zünnun Efendi'dir.⁴⁶ 1871/1872 (H. 1288) yılında öğrenci sayısı 72'dir.⁴⁷ 1872/1873 (H. 1289)- 1887/1888 (H. 1305) yılları arasında en fazla öğrenci sayısı 1872/1873 (H. 1289)'te 79 olarak görülmüştür.⁴⁸

Manastır Mekteb-i RüŖdiyesi, ilga edildiğinden muallim-i sanisi Salih Efendi açıkta kalmıştır. Bunun üzerine Ohri RüŖdiyesi'ne muallim-i evvel olarak seçilmiştir. Fakat muallim-i evvelik imtihanına girmek için Dersaadet'e gitmesi gerekmektedir. Kış Ŗiddetli olduğundan ve Manastır İdâdi komisyonu tarafından sınav yapıldığından Dersaadet'e gidinceye kadar görevi vekâleten yürütmesi kararlaştırılmıştır.⁴⁹

1897-1898 (R. 1313-1314) öğretim yılı kayıtlarına göre Ohri RüŖdiyesi'nin 81 öğrencisi vardır. Dört öğretmen kadrosu olan okulda üç öğretmenle eğitime devam edilmektedir.⁵⁰

d) Filorina RüŖdiyesi

1872/1873 (H. 1289) tarihinde açılmış olan 35 öğrencili Filorina RüŖdiyesi, muallim-i sani (ikinci öğretmen) tarafından idare edilmektedir.⁵¹

⁴³ BOA, MF.MKT, 150/167, 12 Ra 1310.

⁴⁴ BOA, MF.MKT, 273/58, 23 M 1313.

⁴⁵ Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1318, s. 1559.

⁴⁶ Salname-i Devlet-i Osmaniye, 1281, s. 127-128.

⁴⁷ Salname-i Devlet-i Osmaniye, 1288, s. 140-143

⁴⁸ Salname-i Devlet-i Osmaniye, 1289, s. 234

⁴⁹ BOA, MF.MKT, 126/104, 21 B 1308.

⁵⁰ Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1316, s. 1185.

⁵¹ Salname-i Devlet-i Osmaniye, 1289, s. 234

1881/1882 (H. 1299)'de muallim-i saninin ismi tespit edilmiş ve Muhsin Efendi'dir.⁵² 1887/1888 (H. 1305) yılında 45 öğrenciyle en yüksek öğrenci sayısına sahiptir.⁵³

1897-1898 (R. 1313-1314) öğretim yılında iki öğretmeni olan Filorina Rüşdiyesi'nin 43 öğrencisi vardır.⁵⁴

e) Kırçova Rüşdiyesi

1880/1881 (H. 1298) tarihinde açılmıştır. Muallim-i evveli Mehmed Şevki Efendi ve öğrenci sayısı 54'tür.⁵⁵ 1311-1312 istatistiğinde de açılış tarihi R. 1295 olarak verilmiştir.⁵⁶

1897-1898 (R. 1313-1314) öğretim yılında iki öğretmeni olan Kırçova Rüşdiyesi'nin 63 öğrencisi vardır.⁵⁷

f) Bihlişte Rüşdiyesi

1887/1888 (H. 1305) yılında 45 öğrencili Bihlişte Rüşdiyesi mevcuttur.⁵⁸ 1311-1312 istatistiğinde bu rüşdiyenin açılış tarihi R. 312 olarak verilmiştir.⁵⁹ Daha sonra edinilen bilgilere göre ilga edilen Bihlişte Rüşdiyesi, tensikat icrası gereğince yeniden açılmasına karar verilmiştir. Muallimliğine de Pirlepe Rüşdiyesi sabık muallimi Cafer Efendi 400 kuruş maaşla tayin edilmiştir.⁶⁰

g) Manastır İnas Rüşdiyesi

Manastır'da bir inas rüşdiye mektebi tesis edilmiştir. Mektep muallimleri maaşlarından tasarruf edilen akçeden 800 kuruş verilmek üzere Dersaadet'ten bir muallime istenmiştir. Bu istek uygun görülerek 15 Mayıs

⁵² *Salname-i Devlet-i Osmaniye*, 1299, s. 269

⁵³ *Salname-i Devlet-i Osmaniye*, 1305, s. 244.

⁵⁴ *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye*, 1316, s. 1186.

⁵⁵ *Salname-i Devlet-i Osmaniye*, 1298, s. 291.

⁵⁶ *1311-1312 İstatistiği*, s. 42. (*Maârif-i Umûmiye Nezâret-i Celilesi İdaresinde Bulunan Mekâtib-i İbtidâiye, Rüşdiye, İdâdiye, Âliye ile Mekâtib-i Husûsiye ve Ecnebiyenin ve Dersaadet'te Tahrîri İcra Kılınan ve Taşrada Mevcut Bulunan Kütüphanelerin İstatistiği, 1311-1312 Sene-i Dersiyeh-i Mâliyesine Mahsûstur*, Matbaa-i Âmire 1318.)

⁵⁷ *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye*, 1316, s. 1186.

⁵⁸ *Salname-i Devlet-i Osmaniye*, 1305, s. 244.

⁵⁹ *1311-1312 İstatistiği*, s. 42

⁶⁰ *BOA, MF.MKT*, 273/58, 23 M 1313.

1888 (R. 3 Mayıs 1304)'de irade çıkarılmıştır.⁶¹ Muallimeliğine de Fatma Hanım tayin edilmiştir.⁶²

1897-1898 (R. 1313-1314) oğretim yılında 4 oğretmeni ve bir kapıcısı olan Manastır İnas Rüşdiyesi'nin 46 oğrencisi vardır. Okulda Muallime-i Evveli Emine Huriye Hanım, Muallime-i Sâniye Afet Hanım, Muallime-i Sâlise Fatma Hanım, Nakış Muallimesi Madam Aspasya'dır.⁶³

h) Diğer Rüşdiyeler

Yukarıda bahsi geçen Manastır livası rüşdiyelerine ilaveten vilâyet genelinde de rüşdiye mektepleri açılmış ve devrin standartlarına göre yeterli oğretmen tayin edilmiştir. 1897-1898 (R. 1313-1314) oğretim yılında Manastır sancağı rüşdiyeleri dışında Kesriye, Horpışte, Kolonya, İstarova, Serfiçe, Naslıç, Kayalar, Topcular, Debre-i Bâlâ ve İlbasan'da birer rüşdiye mektebi mevcuttur.⁶⁴ 1900/1901 (R. 1316/1317) oğretim yılında ise Alasonya Rüşdiyesi açılmıştır.⁶⁵ 1902/1903 (R. 1318/1319)'e gelindiğinde Gramış erkek, Serfiçe İnas ve Alasonya İnas Rüşdiyeleri grlmştir.⁶⁶

Tablo 5: 1316 Maarif Salnamesinde yer alan rüşdiye mektepleri

Mektebin Yeri	Oğretmen Sayısı	Oğrenci Sayısı	Mektebin Yeri	Oğretmen Sayısı	Oğrenci Sayısı
Kesriye	3	52	Naslıç	2	24
Horpışte	2	20	Kayalar	2	36
Kolonya	2	19	Topcular	2	18
İstarova	2	22	Debre-i Bâlâ	4	73
Serfiçe	3	64	İlbasan	4	60

Eğitim oğretim süreleri dört yıl olan rüşdiye mekteplerinde görülmekte olan dersler ve içerikleri, vilâyetlere tebliğ edilerek ortak program sağlanmıştır. 1889/1890 (R. 1305) Manastır Vilâyeti Salnâmesi'ne göre rüşdiye mektepleri ders programı aşağıda yer almaktadır.⁶⁷

⁶¹ BOA, İ.DH, 1084/85067, 04 N 1305.

⁶² BOA, MF.MKT, 101/109, 24 M 1306.

⁶³ Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1316, s. 1188.

⁶⁴ Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1316, s. 1186-1188.

⁶⁵ Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1319, s. 891.

⁶⁶ Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1321, s. 666-667.

⁶⁷ Manastır Vilayeti'ne Mahsus Salname, 1305, s. 154.

Tablo 6: 1889/1890 (R. 1305) Manastır Vilâyeti Salnâmesine Göre Rüşdiye Mektebinin Ders Programı

1. Sene		2. Sene	
Dersler	Açıklamalar	Dersler	Açıklamalar
Vazaif-i Diniye	Küçük ilm-i hal ile	Arabî	Maksud ve Avamil
Kavâid-i Türkiye	Medhal Kavâid	Farisî	Kavâid-i Farisî ve Nasihat'ül-hükema
Muhazârat-ı Türkiye	Vazaif-i Etfal	İmlâ-i Türki	Medhal Kavâid tatbikatı icra edilir
Lisan-ı Arabî	Emsile ve Bina	Hesab	Tadad ve terkim ile amal-i Erbaa
Farisî	Talim-i Farisî	Coğrafya	Tarifât-ı coğrafya ile küre-i musattaha (düzlemküre) ve Avrupa kıtası
Hatt	Yalnız sülüs	Hatt	Rik'a
3. Sene		4. Sene	
Dersler	Açıklamalar	Dersler	Açıklamalar
Arabî	İzhar	Arabî	İsaguci ve Hakayık'ül-beyan
Farisî	Gülistan	Farisî	Gülistan
Lisan-ı Osmanî	Kavâid-i Osmanîye	Lisan-ı Osmanî	Kavâid-i Osmanîye
Hesab	Kesr-i adi ve aşari ve mikyaslar	Hesab	İlm-i Hesab
Coğrafya	Asya ve Afrika kıtaları	Coğrafya	Amerika ve Avustralya kıtalarıyla küre-i müsenna
İmlâ-i Türki	Gazete vs. münasip Risâleler	Tarih-i Osmanî	Fezleke-i Tarih-i Osmanî
Hatt	Rik'a	Hendese	Talim'ül-hendese
Fransızca	Tarifler, Erbaa ile tatbikat ve yazı	Hatt	Rik'a ve Dîvânî
		Fransızca	Muhtasar Gramer

2. Mülkî (Sivil) İdâdiler

a) Manastır Mülkî İdâdisi

5 Aralık 1885 (R. 23 Teşrinisani 1301) tarihinde açılmıştır.⁶⁸ 1311-1312 istatistiğinde de açılış tarihi 1301 olarak verilmiştir. 15 Şubat 1889 (R. 3 Şubat 1304)'da mektep yatılıya tahvil edilmiştir. 25 yatılı öğrencinin 20'si İslam, 4'ü Hıristiyan, 1'i Ermeni'dir. Yine 13 gündüzlü öğrencinin 11'i İslam, 1'i Hıristiyan, 1'i Yahudi'dir.⁶⁹ 30 öğrenciye kadar yatılı talebe

⁶⁸ Mahmud Cevad, *a.g.e.*, s. 221.

⁶⁹ *Manastır Vilayeti'ne Mahsus Salname*, 1305, s. 154.

alınmasına izin verilmiş olduğundan bir sene sonra Manastır'a bağlı livalardaki rüşdiye mezunlarının idâdiye fazla talepte bulunduğu ifade edilerek bu sayının 50'ye çıkarılması istenmiştir. Fakat ileride halkın rağbetine göre gelir artması durumunda öğrenci sayısının 50'ye çıkarılması uygun bulunmuş, ancak şimdilik talebe sayısının 30 olarak kalması kararlaştırılmıştır.⁷⁰ Fakat bir süre sonra mektebin yatılı öğrenci sayısının 50'ye çıkarıldığı anlaşılmaktadır.⁷¹

1894 (H. 1311) yılında mektebin 7. sınıfı açılmıştır. Fakat öğrencilere mevcut sıralar yetmemiştir. Gerekli miktar sıra, 500 kuruşa imal ettirilecektir.⁷² Bu mektebin ve ülkenin diğer yerlerindeki bazı mektepler için büyüklüklerinden ve önemli mevkilerinden dolayı 1.500 kuruş ecza-i tıbbiye tahsisi uygun görülmüştür.⁷³

1895 (H. 1312)'te idâdi öğrencilerinin yarısı yatılı yarısı gündüzlü 120'yi bulduğundan binası yetersiz gelmiştir. Bunun üzerine bitişiğinde bulunan İnas Rüşdiyesi binasının idâdiye dâhil edilerek bu sorunun çözülmesi istenmiş ve İnas Rüşdiyesi'ne yeni bir bina bulunması önerilmiştir.⁷⁴

1897-1898 (R. 1313-1314) öğretim yılında 56 gündüzlü, 50 yatılı olmak üzere 106 öğrencisi olup bu öğrencilerden 96'sı Müslüman ve 13'ü Gayrimüslim idi. Okulun bir müdürü, 3 müdür yardımcısı, kâtibi, doktoru, ambar memuru, imamı ve 15 öğretmeni ile 6 hademesi vardı. İdâdi mekteplerinin öğrencileri Müslim ve Gayrimüslim olarak karma olduğu gibi öğretmenleri de karma idi.⁷⁵

⁷⁰ BOA, MF.MKT, 113/22, 15 S 1307.

⁷¹ BOA, MF.MKT, 127/17, 06 ř 1308.

⁷² BOA, MF.MKT, 196/16, 11 ř 1311.

⁷³ BOA, İ.řD, 104/6211, 17 Ca 1308.

⁷⁴ BOA, MF.MKT, 249/28, 17 ř 1312.

⁷⁵ Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1316, s. 1182-1183.

Tablo 7: 1897-1898 (R. 1313-1314) Yılı Manastır İdâdisi Kadrosu

Görevi	İsmi
Müdür	Ahmed Fevzi Efendi
Muavin-i Evvel (Baş Muavin)	Mehmed Hayreddin Efendi
Muavin-i Sâni (İkinci Muavin)	Mehmed Fahri Efendi
Muavin-i Sâlis (Üçüncü Muavin)	Artin Efendi
Kâtip ve Mubâyaa (Satın alma) Memuru	Mahmed Faik Efendi
Tabib	İbrahim Beğ
Ambar Emni	Yahya Efendi
İmam	Hayreddin Efendi
Rumca ve Fransızca Muallimi	Ahmed Fevzi Efendi
Edebiyat ve Ahlak Muallimi	Vasaf Efendi
Ma'lûmât-ı Fenniye ve Fransızca ve Kitabet-i Resmiye-i Servet Muallimi	Mehmed Hayreddin Efendi
Kimya ve Usul-ı Defteri ve Müsellest, Kozmografya Muallimi	Mehmed Fahri Efendi
Coğrafya Muallimi	Artin Efendi
Tarih Muallimi	Tevfik Efendi
Cebir Muallimi	Halid Efendi
Ulum-ı Diniye ve Arabî Muallimi	Hasan Efendi
Türkçe ve Farsça ve Arabî Muallimi	Hayreddin Efendi
Türkçe ve Makine Muallimi	Receb Vehbi Efendi
Türkçe ve Hikmet Muallimi	Mehdi Efendi
Hesab ve Hendese ve Kavânin Muallimi	Leon Fekri Efendi
Hüsn-i Hat Muallimi	Mâlik Efendi
Resim Muallimi	Kostaki Efendi
Bulgar Lisanı	Dimitraki Efendi

Manastır İdâdisi öğrenci sayısı giderek artmıştır. Örneğin 1902 (H. 1319) yılında İdâdi birinci senesi öğrenci sayısı 90'ı bulmuştur. Bunun üzerine bir sınıf öğrencilere yeterli gelmeyeceğinden birinci sınıfın iki şubeye bölünmesi için izin istenmiştir. Fakat bütçede yeterli tahsis olmadığından yeni bir şube açılmadan eğitime devam edilmesi belirtilmiştir.⁷⁶

Bir süre sonra taşra idâdilerinin ziraat, ticaret gibi yeni şubeleri açılmıştır. Bu uygulamaya Manastır İdâdisi de dâhil olmuş ve 10 Ocak 1903 (R. 28 Kanun-ı evvel 1318)'te ziraat şubesinin resmi açılışı yapılmıştır.⁷⁷

⁷⁶ BOA, MF. MKT, 596/35, 21 N 1319.

⁷⁷ BOA, MF. MKT, 684/25, 14 Za 1320.

Tablo 8: Manastır Vilâyeti Salnâmesine Göre 1889/1890 (R. 1305) Öğretim Yılında Mekteb-i İdâdi-i Mülkiyenin Programı

Cumartesi	Pazar	Pazartesi	Salı	Çarşamba	Perşembe
1. Sene					
Fransızca	Hüs-n-i Hatt-ı Türki	Hendese-i Hattıye	Farisi	Resim	Hendese-i Hattıye
Hesab	Coğrafya-i Osmani	Sarf-ı Arabi	Sarf-ı Arabi	Hüs-n-i Hatt-ı Fransevi	İmla-i Türki
İmla-i Türki	Hesab	Tarih-i Osmani	Tarih-i Osmani	Fransızca	Farisi
2. Sene					
Hendese-i Musattaha	Tarih-i Tabii	Kavaid ve İmla	Hendese-i Musattaha	Kavaid ve İmla	Coğrafya-i Umumi
Fransızca	Nahv-ı Arabi	Coğrafya-i Umumi	Farisi	Fransızca	Resim
Hesab	Tarih-i Umumi	Nahv-ı Arabi	Tarih-i Tabii	Hesab	Tarih-i Umumi
3. Sene					
Belagat-ı Osmaniye	Hendese-i Mücesseme	Tabakat-ül-arz	Tarih-i Tabii	Tarih-i Tabii	Resim
Maani	Fransızca	Usul-i Defteri	Hendese-i Mücesseme	Maani	Hikmet-i Tabiiye
Tarih-i Umumi	Coğrafyanın ziraat, sanat, ticaret kısımları	Nahv-ı Arabi	Belagat-ı Osmaniye	Coğrafyanın ziraat, sanat, ticaret kısımları	Fransızca
4. Sene					
Cebr-i Adi	Kavanin-i Mülkiye	Cebr-i Adi	Müsellesat	Fransızca	Müsellesat
Tarih-i Umumi	Lisan-ı Osmani	Hikmet-i Tabiiyye	Kimya	Kimya	Tarih-i Osmanî
Mantık	Fransızca	Resim	Mantık	Kavanin-i Mülkiye	Hikmet-i Tabiiyye

b) Görice İdâdisi

10 Temmuz 1896 tarihinde Manastır Vilâyetine bağlı Görice kazasında idâdi mektebi açılmıştır. Müdürle birlikte 5 öğretmeni vardı. 1897-1898 (R. 1313-1314) öğretim yılında 57 öğrencisi bulunmaktadır.⁷⁸ Okul açıldıktan sonra gelişmesini sürdürerek 1900/1901 (R. 1316-1317)

⁷⁸ *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye*, 1316, s. 1183-1184.

öğretim yılında öğretmen kadrosu 8'e çıktığı gibi öğrenci sayısı da artış göstermiştir. 71 Müslüman ve 2 Gayrimüslim olmak üzere 73 öğrencisi olmuştur.⁷⁹

c) Serfiçe İdâdisi

Serfiçe'de 1900 tarihinde Serfiçe İdâdi Mektebi açılmıştır. Okulda 5 öğretmen görev yapmakta olup 86 Müslüman öğrencisi vardır.⁸⁰

3. Öğretmen Okulları

a) Manastır Öğretmen Okulu

1311-1312 istatistiğine göre Manastır'da bir Darümuallimin mevcuttur. 18 talebeye sahip olan bu mektep, açıldığından beri 14 şehadetnameli, 119 ehliyatnameli öğrenci mezun etmiştir.⁸¹ 1900/1901 (R. 1316/1317) öğretim yılında Darümuallimin'in öğrenci sayısı artarak 14 olmuştur.⁸² 1902/1903 (R. 1318/1319) öğretim yılında da Muallimi Mustafa Efendi ve öğrenci sayısı 19'dur.⁸³

b) Debre Öğretmen Okulu

1321 Maarif Salnamesi'nde Debre Darümuallimini'ne rastlanmıştır. Açılış tarihi ve yeri olarak 1317 ve Debre-i Bala olarak verilmiştir. Muallimi Ali Rıza Efendi'dir. Öğrenci sayısı da 4'tür.⁸⁴

C- İLKÖĞRETİM: SIBYAN MEKTEPLERİNDEN İPTİDAİLERE

Osmanlı Devleti'nde geleneksel olarak ilk eğitim mahalle ve köylerde dini nitelikli olarak verilmiştir. Eğitimde modernleşmeye geçildikten sonra ilköğretimde de modern mektepler olan *iptidai* mektepleri açılmaya başlanmıştır. Daha doğrusu sıbyan mektepleri belirli program ve öğretim niteliğine sahip iptidai mekteplerine dönüştürölme yoluna gidilmiştir. Manastır vilâyetinde Tanzimat devrinde başlayan bu dönüşüm, II. Abdülhamid devrinde hızlı bir şekilde sürdürölmüştür. 1900 yılına geldiğinde Manastır vilâyetinde 182 iptidai mektebi açılmıştır. Manastır

⁷⁹ *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye*, 1319, s. 887-888.

⁸⁰ *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye*, 1319, s. 888.

⁸¹ *1311-1312 İstatistiği*, s. 46.

⁸² *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye*, 1319, s. 888.

⁸³ *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye*, 1321, s. 664.

⁸⁴ *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye*, 1321, s. 664, 675.

vilâyetinde açılan iptidai mekteplerin dağılımları 1319 tarihli Maarif Salnamesi'nde verilmiştir:⁸⁵

Tablo 9: Manastır Vilâyetinde 1900 yılına kadar açılan İptidai Mektepleri

İptidainin Yeri	Sayısı	İptidainin Yeri	Sayısı
Manastır	34	Alasonya	7
Görice	15	Naslıç	3
Kırçova	5	Cuma'	2
Pirlepe	26	İlbasan	13
Filorina	5	Peklin	5
Ohri	11	Garamış	4
Kesriye	12	Debre-i Bâlâ	18
Kolonya	14	Debre-i Zîr	2
İstarova/İstova	2	Mat	2
Serfiçe	2		
			TOPLAM: 182

D- MEDRESELER

Medreseler, geleneksel ilköğretimden sonra okunan daha çok dinî eğitim veren kurumlar olup İmparatorluğun sonuna kadar faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Tanzimat'tan sonra pozitif bilimlerin ağırlıklı olarak yer aldığı modern eğitim kurumları mektepler açılmaya başladıktan sonra medreseler, eski önemlerini kaybetmiş olsalar da varlıklarını sürdürerek öğrencilere eğitim vermeye devam etmişlerdir. Manastır vilâyetinde 1900/1901 tarihinde 30 medresede 1.080 öğrenci öğrenim görmekteydi.⁸⁶

⁸⁵ *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye*, 1319, s. 899-905.

⁸⁶ *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye*, 1319, s. 892-893.

Tablo 10: Manastır vilâyetinde bulunan medreseler

Liva	Kaza	Medresenin İsmi	Öğrenci Sayısı
Serfiçe	Cuma'	Yeni Cami Medresesi	110
Serfiçe	Naslıç	İshakiye Medresesi	54
Serfiçe	Gerebine	Mehmed Paşa Medresesi	33
Serfiçe	Serfiçe	Hacı Çelebi Ağa Medresesi	101
Serfiçe	Cuma'	Hacı Atik Medresesi	60
Manastır	Kırcova	Hacı Ali Ağa Medresesi	71
Manastır	Ohri	Şerif Beğ Medresesi	76
Manastır	Ohri	Ali Paşa Medresesi	28
Manastır	Pirlepe	Yusuf Ağa Medresesi	39
Manastır	Pirlepe	Mehmed Beğ Medresesi	51
Manastır	Pirlepe	Osman Beğ Medresesi	52
Manastır	Pirlepe	Hacı Bekir Ağa Medresesi	33
Manastır	Filorine	Yahya Paşa Medresesi	50
Manastır	Filorine	İbrahim Ağa Medresesi	25
Manastır	Manastır	Haydar Kadı Medresesi	6
Manastır	Manastır	Atik Cami-i Şerif Medresesi	13
Manastır	Manastır	Şerif Beğ Medresesi	33
Manastır	Manastır	Kadı Mahmud Efendi Medresesi	14
Manastır	Manastır	İshakiye Medresesi	20
Manastır	Manastır	Hacı Mahmud Beğ Medresesi	18
Manastır	Manastır	Tevfikiye Medresesi	22
Manastır	Manastır	Feyziye Medresesi	15
Manastır	Manastır	Yeni Cami Medresesi	8
İlbasan	İlbasan	Göşe Medresesi	32
İlbasan	Peklin	Nuri Beğ Medresesi	37
Görice	Görice	Görice Medresesi	24
Debre-i Bâlâ	Debre-i Bâlâ	Hangâr Medresesi	21
Debre-i Bâlâ	Debre-i Bâlâ	Yeni Cami' Medresesi	8
Debre-i Bâlâ	Debre-i Bâlâ	Tekye Medresesi	9
Debre-i Bâlâ	Debre-i Bâlâ	Hasos Medresesi	17
Medrese Toplamı: 30			Öğrenci Toplamı: 1080

E- GAYRİMÜSLİM OKULLARI

Manastır vilâyetinde Gayrimüslimlere ait okullar Müslüman okullarından açık ara daha fazla idi. Gündüzlü ve yatılı idâdi mektepleri olduğu gibi yarım idâdi (nim idâdi) mektepleri de vardı. Gayrimüslimlerden Rum, Rumen (Ulah), Musevi, Bulgar ve Sırp'ların okulları ayrı ayrı olarak faaliyet göstermekteydi. Gayrimüslim okulları topluca tablo ile gösterilmiştir.⁸⁷

⁸⁷ *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye*, 1316, s. 1190-1195.

Tablo 11: Manastır Vilâyetindeki Gayrimüslim Okulları

Okulun Yeri	Okulun Ait Olduğu Cemaat	Okulun Derecesi	Öğrenci Sayısı		Açıldıkları Tarih
			Erkek	Kız	
Manastır	Musevi	Rüşdi	222	22	1293
Manastır	Ulah (Rumen)	İdâdi	99		1296
Manastır	Ulah (Rumen)	Rüşdi	430		1296
Manastır	Rum	Rüşdi	186	103	Kadim (Eski)
Manastır	Rum	İdâdi	99		Kadim (Eski)
Manastır	Rum	Rüşdi	450		Kadim (Eski)
Manastır	Rum	İdâdi		248	Kadim (Eski)
Manastır	Rum	Yarım İdâdi	15		Kadim (Eski)
Manastır	Rum	Rüşdi	99		Kadim (Eski)
Manastır	Rum	Rüşdi		76	Kadim (Eski)
Manastır	Rum	Rüşdi	130		Kadim (Eski)
Manastır	Rum	Rüşdi		65	Kadim (Eski)
Manastır	Bulgar	Rüşdi	188		1296
Manastır	Bulgar	Rüşdi		87	1295
Manastır	Sırp	Rüşdi (Yatılı)	60		1313
Manastır	Sırp	Rüşdi		40	1313
Manastır/Ohri	Bulgar	Rüşdi	77	32	Kadim (Eski)
Manastır/Pirlepe	Bulgar	Rüşdi	160		1280
Manastır/Pirlepe	Bulgar	Rüşdi		60	1311
Manastır/Filorine	Rum	Rüşdi			Kadim (Eski)
Görice	Rum	Rüşdi			Kadim (Eski)
Görice	Rum	Rüşdi			Kadim (Eski)
Görice	Rum	Rüşdi			Kadim (Eski)
Görice	Rum	İdâdi			Kadim (Eski)
Görice	Rum	Rüşdi			Kadim (Eski)
Görice	Rum	Rüşdi			Kadim (Eski)
Görice	Ulah (Rumen)	Rüşdi			1306
Görice/Kesriye	Rum	Rüşdi	270		
Görice/Kesriye	Rum	Rüşdi	60		Kadim (Eski)
Görice/Kesriye	Rum	Rüşdi	30		Kadim (Eski)
Görice/Kesriye	Rum	Rüşdi	35		Kadim (Eski)
Görice/Kesriye	Rum	İdâdi	20		
Görice/Kesriye	Bulgar	Rüşdi	47		
Görice/Serfiçe	Rum	Rüşdi	135		Kadim (Eski)
Serfiçe	Rum	Rüşdi		160	Kadim (Eski)
Serfiçe	Rum	Rüşdi	160		Kadim (Eski)
Serfiçe/Nasliç	Rum	Rüşdi (Yatılı)			
Serfiçe/Alasonya	Rum	Rüşdi	50		Kadim (Eski)
Serfiçe/Alasonya	Rum	Rüşdi	60		Kadim (Eski)
Serfiçe/Gerebine	Rum	Rüşdi	30	10	Kadim (Eski)
Serfiçe/Gerebine	Rum	Rüşdi	160		Kadim (Eski)
Serfiçe/Gerebine	Rum	Rüşdi	120		Kadim (Eski)
Serfiçe/Gerebine	Rum	Rüşdi	70		Kadim (Eski)
Serfiçe/Gerebine	Rum	Rüşdi	50		Kadim (Eski)
Serfiçe/Gerebine	Rum	Rüşdi	40		Kadim (Eski)
Serfiçe/Gerebine	Rum	Rüşdi	75		Kadim (Eski)
Serfiçe/Gerebine	Rum	Rüşdi	45		Kadim (Eski)
Serfiçe/Gerebine	Rum	Rüşdi	42		Kadim (Eski)
Serfiçe/Gerebine	Rum	Rüşdi	4		Kadim (Eski)
Serfiçe/Gerebine	Rum	Rüşdi	65		Kadim (Eski)
Serfiçe/Gerebine	Rum	Rüşdi	70		Kadim (Eski)
Serfiçe/Kozana	Rum	Rüşdi	60		Kadim (Eski)
Serfiçe/Kozana	Rum	Rüşdi		220	Kadim (Eski)
İlbasan	Ulah (Rumen)	Rüşdi	12		Kadim (Eski)
İlbasan	Ulah (Rumen)	Rüşdi	15		Kadim (Eski)
Debre	Bulgar	Yarım Rüşdi	8		Kadim (Eski)

1902/1903 (R. 1318/1319) oğretim yılında ise okul sayısı 62'ye çıkmıştır.⁸⁸

F- MANASTIR VİLİYETİNDE YABANCI OKULLAR

Başlangıçta Manastır'da vilâyet merkezinde bir yabancı okul vardır. Bu okul, Amerikan Protestan Misyonerlerine ait rüşdiye seviyesinde Amerikan Mektebi isimli bir okul olup 1878 tarihinde açılmıştır. 1897 tarihinde okulda 6 kız ve 24 erkek öğrenci vardır.⁸⁹ 1900/1901 tarihinde okulun 36 öğrencisi bulunmaktadır.⁹⁰

1902/1903 (R. 1318/1319) öğretim yılında ise iki yeni yabancı mektep daha görölmüştür. Bu mektepler Lazarist Fransız ve Fransız Kız Mektebi'dir. Mekteplerin ruhsatname tarihi 18.06.1902 (R. 05.06.1318)'dir. Her iki mektep de Rüşdi İbtidai derecesinde olup Lazarist Fransız Mektebi'nin 60 erkek, Fransız Kız Mektebi'nin 38 kız öğrencisi mevcuttur.⁹¹

SONUÇ

Atatürk'ün Askerî İdâdiye girdiği 1895 (R. 1311/1312) yılında Manastır vilâyetinde 2 mülkî idâdi, 1 askerî idâdi, 1 askerî rüşdiye, 15 erkek ve 1 kız rüşdiyesi toplamda 20 mektep bulunmaktadır. 1321 Maarif Nezareti Salnamesi'ne göre de okullar Manastır Askeri İdadisi, Manastır Askerî Rüşdiyesi, Manastır İdadisi, Görice İdadisi, Serfiçe İdadisi, Manastır Darülmuallimini, Debre Darülmuallimini, Debre, Ohri, Pirlepe, Filorine, Kırçova, Kesriye, Naslıç, Alasonya, Kayalar, Topçular, İlbasan, Gramış, Kolonya, İstarova, Bihlişte, Horpişte, Manastır İnas, Serfiçe İnas ve Alasonya İnas rüşdiyeleri vardır. Toplamda sayı 26 olmuştur. Buna ilaveten vilâyet genelinde 30 medrese, 3 yabancı mektep, 62 Gayrimüslim rüşdi ve idadisi vardır.

Osmanlı Devleti'nin diğer bölgelerinde olduğu gibi burada da askerî idâdi ve rüşdiye mekteplerinin eğitim kalitesi mülkî mekteplerden daha üstün durumdadır. Bunda da önemli unsurlar askerî okulların disiplini, muallim durumları ve mali işlerinin devlet tarafından karşılanması olmuştur. Mülkî mekteplerde özellikle rüşdiyelerde eğitim bir ya da en fazla üç-dört

⁸⁸ *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye*, 1321, s. 670-671.

⁸⁹ *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye*, 1316, s. 1194-1195.

⁹⁰ *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye*, 1319, s. 898-899.

⁹¹ *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye*, 1321, s. 672.

öğretmenle sürdürölürken askeri rüŖdiyede öğretim kadrosu tam ve devamlıdır.

Mülkî rüŖdiye mekteplerinin eğitim kalitesinin azlığı halk tarafından da Ŗikâyetlere sebep olmuŖtur. Özellikle halk, eğitimin Gayrimüslim mekteplerinden daha geride bulunmasından yakınmakta ve bunun önüne geçilmesi için denetleme mekanizmasının arttırılmasını istemektedir. Manastır yapı itibariyle kozmopolit bir Ŗehir olması, farklı milletlerin eğitim kurumlarını beraberinde getirmiŖtir.

Makedonya'nın merkezi konumunda olan Manastır, Fransız İhtilali'nin yaydığı fikirlerin en çok tartıŖıldıđı yerlerden biri olmuŖtur. Yine Osmanlı Devleti'nin dağılma sürecinin en sıcak bölgesi olması, pek çok yabancı konsoloslukların olması burada eğitim gören öğrencileri her türlü fikirlerle karŖı karŖıya getirmiŖ ve onlarda güçlü bir vatan ve hürriyet sevgisi oluŖturmuŖtur. Manastır, Osmanlı yönetiminden çıktığı 1912 yılına kadar eğitim kurumlarıyla ve fikri yapısıyla Atatürk ve Ali Fethi Okyar örneğinde olduğu gibi önemli devlet adamları yetiŖirmiŖtir.

KAYNAKÇA

1- ArŖiv Kaynakları

- BOA, A. MKT. MHM, 756/6, 7 L 1269.
BOA, A. MKT.MHM, 270/96, 7 S 1280.
BOA, İ.DH, 1084/85067, 04 N 1305.
BOA, İ. MVL, 333/14308, 22 N 1271.
BOA, İ. MVL, 355/15495, 21 N 1272.
BOA, İ.ŖD, 104/6211, 17 Ca 1308.
BOA, MF.MKT, 101/109, 24 M 1306.
BOA, MF.MKT, 113/22, 15 S 1307.
BOA, MF.MKT, 116/56, 23 B 1307.
BOA, MF.MKT, 127/17, 06 Ŗ 1308.
BOA, MF.MKT, 126/104, 21 B 1308.
BOA, MF.MKT, 150/167, 12 Ra 1310.
BOA, MF.MKT, 196/16, 11 Ŗ 1311.
BOA, MF.MKT, 249/28, 17 Ŗ 1312.

BOA, MF.MKT, 273/58, 23 M 1313.

BOA, MF. MKT, 596/35, 21 N 1319.

BOA, MF.MKT, 684/25, 14 Za 1320.

2- Mecmualar ve Salmeler

1311-1312 *İstatistiği*, (Maârif-i Umûmiye Nezâret-i Celilesi İdaresinde Bulunan Mekâtib-i İbtidâiye, Rüşdiye, İ'dâdiye, Âliye ile Mekâtib-i Husûsiye ve Ecnebiyenin ve Dersâadet'te Tahrîri İcra Kılınan ve Taşrada Mevcut Bulunan Kütüphanelerin İstatistiği, 1311-1312 Sene-i Dersiye-i Mâliyesine Mahsûstur, Matbaa-i Âmire 1318.)

Manastır Vilâyeti 'ne Mahsus Salname, R. 1305.

Manastır Vilâyeti 'ne Mahsus Salname, H. 1308/2.

Manastır Vilâyeti 'ne Mahsus Salname, H. 1313/6.

Salname-i Devlet-i Osmaniye, 1274, 1275, 1279, 1280, 1281, 1282, 1283, 1287, 1288, 1289, 1291, 1298, 1299, 1303, 1305.

Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1316.

Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1317.

Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1318.

Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1319.

Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1321.

3- Telif Eserler

Akyüz, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi*, Pegem A Matbaası, Ankara 2004.

Balkaya, İhsan Sabri, *Ali Fethi Okyar (29 Nisan 1880-7 Mayıs 1943)*, AKDITYK Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2005.

Bilim, Cahit Yalçın, *Türkiye 'de Çağdaş Eğitim Tarihi (1734-1876)*, Anadolu Üniversitesi Yay., Eskişehir 2002.

Çaycı, Abdurrahman, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk Milli Bağımsızlık ve Çağdaşlaşma Önderi (Hayatı ve Eserleri)*, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2002.

Demirel, Fatih, *Mekteb-i İdâdi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2010.

- Demirel, Muammer, “Türk Eğitim Modernleşmesinde Rüşdiye Mektepleri”, *Türkler, XV*, ss. 44-60.
- Doğanay, Fatma Kaya, *Tanzimât’tan Cumhuriyet’e Rüşdiye Mektepleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2011.
- Ergin, Osman, *Türkiye Maarif Tarihi*, Osmanbey Matbaası, İstanbul 1942, C. 2.
- Güler, Ali, *Atatürk Soyü Ailesi ve Öğrenim Hayatı*, Kara Harp Okulu Basımevi, Ankara 2002.
- İbrahimgil, Mehmet Z., “Manastır’da Osmanlı Dönemi Türk Eğitim Yapıları ve Atatürk’ün Okuduğu Askeri İdadı” *Atatürk ve Manastır Sempozyumu Bildiriler*, 12-13 Ekim 1998, Gazi Üniversitesi Rektörlüğü 1999, s. 109-123.
- Kodaman, Bayram, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, T.T.K Yay., Ankara 1999.
- Mahmud Cevad, *Maârif-i Umûmiye Nezâreti Tarihçe-i Teşkilât ve İcraatı*, (Haz. Mustafa Ergün ve diğerleri), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002.
- Omurtak, Salih, Yücel, Hasan Ali, ve diğerleri “Atatürk”, *MEB İslâm Ansiklopedisi*
- Unat, Faik Reşit, “Atatürk’ün Öğrenim Hayatı ve Yetiştüğü Devrin Millî Eğitim Sistemi”, *Belleten*, Ekim 1963, C. XXVII, Sayı 108, ss. 601-624.
- _____, *Türk Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, MEB Yay., Ankara 1964.
- Ünlü, Mucize, *Manastır Vilâyeti’nin İdari ve Sosyal Yapısı*, (Yayımlanmamış Y. Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 1996.
- Yücel, H. Ali, *Türkiye’de Orta Öğretim*, Kültür Bakanlığı Yay., İstanbul 1938.

Resim 3: Manastır Sivil İptidai (İlkokul) ve Rüşdiye Mektepleri

